

УДК 343.14(477):343.37

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2\(32\)-413-422](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-2(32)-413-422)

Романюк Віталій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Харків, пр-т Л. Ландау, 27. тел.: +380505192833, <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. В статті наголошено, що прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий (детектив) зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження про злочини у сфері економіки, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Здійснено аналіз наукових підходів та положень кримінального процесуального законодавства до визначення поняття та структури предмета доказування в кримінальному провадженні. Підкреслено, що предмет доказування – це перелік обставин, наявність чи відсутність яких потрібно підтвердити за допомогою зібраних доказів, зміст яких в конкретному кримінальному провадженні завжди враховується при прийнятті окремих процесуальних рішень, плануванні досудового розслідування тощо. Встановлено, що зміст обставин, що входять до предмета доказування, уточнюється залежно від особливостей механізму вчинення злочинів у сфері економіки, кримінально-правової кваліфікації діяння та конкретних завдань кримінального провадження на кожній з його стадій. Виокремлено наступні групи обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: обставини про механізм учинення злочинів у сфері економіки, їх кримінально-правові та криміналістично значущі ознаки; обставини, що забезпечують відшкодування завданих збитків; обставини, які впливають на індивідуалізацію кримінального покарання; обставини, що є підставою прийняття та вмотивування процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження.

Ключові слова: доказування, предмет доказування, обставини, які підлягають доказуванню, досудове розслідування, кримінальне провадження, економічні злочини, злочини у сфері економіки.

Romaniuk Vitalii Volodymyrovych, Doctor of Law, associate professor, Head of the Department of Criminal Procedure and Organization of Pretrial Investigation, Faculty No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, L. Landau Avenue, 27. tel.: +380505192833, e-mail: Witalimon@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6077-4591>

SUBJECT OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS REGARDING ECONOMIC CRIMES

Abstract. It has been emphasized that the prosecutor, the head of the pre-trial investigation body, the investigator (detective) are obliged to comprehensively, fully and impartially investigate the circumstances of the criminal proceedings on crimes in the economic sphere, to identify both those circumstances that expose and those that exonerate the suspect, the accused, as well as the circumstances mitigating or aggravating his punishment, provide them with a proper legal assessment and ensure the adoption of legal and impartial procedural decisions. The analysis of scientific approaches and provisions of criminal procedural legislation to the definition of the concept and structure of the subject of evidence in criminal proceedings has been carried out. It has been emphasized that the subject of proof is a list of circumstances, the presence or absence of which must be confirmed with the help of collected evidence, the content of which in a specific criminal proceeding is always taken into account when making individual procedural decisions, planning a pre-trial investigation, etc. It has been established that the content of the circumstances included in the subject of proof are specified depending on the features of the mechanism of committing crimes in the economic sphere, the criminal-legal qualification of the act and the specific tasks of criminal proceedings at each of its stages. The following groups of circumstances have been singled out, which are subject to proof in criminal proceedings about crimes in the economic sphere: circumstances about the mechanism of committing crimes in the economic sphere, their criminal-legal and forensically significant features; circumstances ensuring compensation for damages; circumstances affecting the individualization of criminal punishment; circumstances that are the basis for making and motivating procedural decisions during criminal proceedings.

Keywords: evidence, subject of proof, circumstances subject to proof, pre-trial investigation, criminal proceedings, crimes in the field of economy.

Постановка проблеми. Основним завданням під час розслідування кримінальних правопорушень є встановлення та дослідження всіх необхідних для ухвалення у кримінальному провадженні обґрунтованого рішення обставин провадження [15]. Крім того, положення ч. 2 ст. 9 КПК України

вказують, що «прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень» [2]. Як результат, сукупність таких обставин утворює предмет доказування в кримінальному провадженні, який уточнюється залежно від ознак конкретного злочину [3, с. 138], у зв'язку з чим, досліджуючи процесуальний порядок доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів, важливо визначити зміст обставин, що підлягають доказуванню саме в окресленій категорії кримінальних проваджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання доказування в кримінальному провадженні досліджували в своїх працях Р. Благута, О. Бондаренко, І. Гловюк, В. Гончаренко, М. Погорецький, О. Рибалка, С. Стахівський, Л. Удалова, В. Фаринник, О. Юхно й інші. Не залишився поза увагою науковців предмет доказування у кримінальному провадженні взагалі та економічних злочинів зокрема. Дослідженням вказаної проблематики займалися А. Берлач, А. Волобуєв, В. Давиденко, М. Забарний, Р. Карпенко, В. Кікінчук, В. Корнієнко, В. Лисенко, Г. Матусовський, В. Ортинський, Я. Палешко, О. Пчеліна, Т. Савчук, Р. Степанюк, Т. Часова, Г. Чигрина, П. Цимбал, С. Чернявський тощо. Однак, залишилися не систематизованими обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях (предмет доказування) щодо економічних злочинів.

Мета і завдання дослідження. Метою цієї статті є здійснення систематизації обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів. Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є наступні: дослідити наукові підходи та положення кримінального процесуального законодавства щодо поняття та структури предмета доказування в кримінальному провадженні; з'ясувати роль предмета доказування під час здійснення вказаної категорії кримінальних проваджень; визначити фактори, які впливають на систематизацію обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки; виокремити обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що з урахуванням особливостей механізму вчинення економічних злочинів, їх кримінально-правової кваліфікації та конкретних завдань кримінального провадження на кожній з його стадій, систематизовано обставини, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки.

Виклад основного матеріалу. Висвітлення окресленого питання варто розпочати зі з'ясування наукових підходів до визначення поняття та структури предмета доказування в кримінальному провадженні. Зокрема, В.О. Попелюшко, досліджуючи наукові погляди на поняття предмета доказування, зазначає, що тлумачення предмета доказування як «процесуального вираження складу злочину», «мовного засобу означення узагальненого вираження в гносеологічному смислі об'єкта кримінально-процесуального пізнання, нормативно закріпленого в КПК у вигляді переліку обставин, що підлягають доказуванню у кримінальній справі» тощо, широкої підтримки в науковій літературі не дістали. При цьому, вчений пропонує під поняттям «предмет кримінального процесуального доказування» розуміти систему (сукупність) фактів об'єктивної дійсності, які мають юридичне значення і є необхідними та достатніми фактичними підставами для вирішення кримінальних справ (проваджень) остаточно і по суті. [5, с. 8]. С.М. Стахівський визначає предмет доказування як передбачену законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню в кожній кримінальній справі з метою її правильного розв'язання [4, с. 32]. У цілому з вказаним трактуванням слід погодитися, адже предмет доказування – це не просто перелік окремих обставин, що підлягають з'ясуванню. Цей перелік обставин, наявність чи відсутність яких потрібно підтвердити за допомогою зібраних доказів. Зміст предмета доказування в конкретному кримінальному провадженні завжди враховується при прийнятті окремих процесуальних рішень, плануванні досудового розслідування тощо. Тобто «правильне встановлення предмета доказування обумовлює правильну кваліфікацію кримінального правопорушення, яка має і кримінально-правове, і кримінальне процесуальне значення» [7, с. 95]. Відповідно обставини, які входять до предмета доказування, мають правове значення і впливають на вирішення кримінального провадження [8, с. 240].

Т.М. Барабаш вважає, що поняття «предмет доказування» застосовується в науковій літературі лише як номінативна одиниця мови, у зв'язку з чим його варто розглядати як абстрактну категорію, як ідеальну теоретично текстову конструкцію, яка направляє і скеровує діяльність особи, яка провадить дізнання, слідчого, судді у відповідних напрямках дослідження перелічених у КПК України обставин, розслідуваного злочину і збирання доказів, структурує кримінально-процесуальну значущість інформації в кримінальній справі. При цьому, на думку вченої, тлумачити назване поняття слід як загальне вираження об'єкта пізнання, що здійснюється при провадженні в кримінальній справі шляхом збирання і перевірки доказів, тобто як певну інформаційну систему, в якій центральне місце займають поняття складу злочину та його окремих елементів [9, с. 10]. З приводу такої

позиції зазначимо, що, дійсно, в кримінальному процесуальному законодавстві термін «предмет доказування» не вживається. Це суцільно теоретична категорія, якою позначаються визначені в КПК України обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Як приклад, Л.В. Омельчук, Є.В. Федоренко вказують, що, «зазвичай, предмет доказування співвідносять із сукупністю обставин, які підлягають доказуванню» [10, с. 437]. Проте це жодним чином не вказує на абстрактність цієї категорії. Навпаки, предмет доказування є чітко регламентованим. При цьому предмет доказування представлений не тільки обставинами, що характеризують кримінально-правові ознаки кримінального правопорушення, а вмотивовують процесуальні рішення. У цьому контексті вдалою є думка О.В. Пчеліної з приводу того, що обставини, які підлягають доказуванню, є міжпредметною категорією, оскільки вивчаються одночасно такими науками як кримінальний процес і криміналістика. При цьому в кожній із названих наук для позначення згаданих обставин використовується різна термінологія. Зокрема, в кримінальному процесуальному праві вказану категорію позначають як предмет доказування або обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. У криміналістиці ж зустрічаються такі поняття як «предмет розслідування», «обставини, що підлягають встановленню», або «обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень» [11, с. 178–179].

З урахуванням вищенаведеного можна стверджувати, що предмет доказування – це перелік обставин, які підлягають доказуванню в кожному кримінальному провадженні, незважаючи на кваліфікацію скоєного кримінального правопорушення. Разом із тим зміст обставин, що входять до предмета доказування, уточнюються залежно від особливостей механізму вчинення конкретного різновиду кримінального правопорушення, кримінально-правової кваліфікації діяння та конкретних завдань кримінального провадження на кожній з його стадій.

При цьому, не дивлячись на теоретичну природу обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, в тому числі про злочини у сфері економіки, вони відіграють суцільно прикладну роль у діяльності суб'єктів доказування. Зокрема, доказування в рамках кримінального провадження, в тому числі про злочини у сфері економіки, низки обставин у своїй сукупності дозволяє вирішити велику кількість важливих завдань, основними з яких є: встановити наявність кримінального караного суспільно небезпечного діяння; визначити наявність в ознаках вчиненого діяння складу кримінального правопорушення; забезпечити відшкодування збитків, завданих злочинцем, та інших затрат, які пов'язані із провадженням досудового розслідування; обрати вид і міру покарання;

поновити порушені кримінальним протиправним діянням права постраждалих осіб; попередити вчинення інших кримінальних правопорушень [12, с. 187].

Щодо змісту обставин, що складають предмет доказування в кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, спочатку слід проаналізувати його кримінальну процесуальну регламентацію. Так, обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, визначені в ч. 1 ст. 91 КПК України. Зокрема, це: «1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; 6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; 7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру» [2]. Крім того, в ст. 485 КПК України наводиться перелік обставин, що підлягають доказуванню тільки в кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, а ст. 505 КПК України – кримінальних провадженнях щодо застосування примусових заходів медичного характеру.

Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, не відмінні від тих, що визначені в КПК України. Вони уточнені з урахуванням особливостей кримінально-правової характеристики цих злочинів, що безпосередньо впливають на механізм їх учинення. Зокрема, серед основних особливостей механізму економічних злочинів, що обумовлюють специфічність предмета доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, прийнято виділяти: використання статусу та атрибутів підприємств; надання злочинам вигляду господарських правопорушень; учинення злочинів групою осіб з

розподіленням функцій. При цьому основною особливістю предмета доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини є те, що одночасному доказуванню підлягає сукупність (комплекс) злочинів, а не кожний злочин відокремлено один від одного [13, с. 205–206]. О.В. Пчеліна, визначаючи предмет доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, стверджує, що під час розслідування цих злочинів доказуванню підлягають наступні обставини: «1) об'єкт економічних злочинів, тобто суспільні відносини та порядок господарської діяльності, які порушуються внаслідок злочинного діяння; 2) предмет посягання – економічні злочини як корисливі злочини найчастіше посягають на матеріальні цінності та грошові кошти в національній чи іноземній валюті (готівкові, безготівкові); 3) подія економічного суспільно небезпечного діяння, наслідки, спричинені таким діянням, та причинний зв'язок між діянням та наслідком; 4) спосіб (підробка документів, фіктивне підприємництво, перекручування комп'ютерної інформації, легалізація майна, здобутого злочинним шляхом тощо), час та місце вчинення економічних злочинів; 5) учинення злочину з використанням статусу та атрибутів суб'єкта господарської діяльності (необхідно доказати, що юридична особа є підприємством, встановивши його вид та організаційно- правову форму, установчі документи, наявність відокремленого майна, самостійного балансу, рахунків в установах банків, печатки зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом тощо); 6) те, що особа, яка вчинила економічний злочин, є суб'єктом злочину (вчинення конкретною особою діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, досягнення визначеного віку, її осудність, службове становище тощо); 7) вина обвинуваченого у вчиненні злочину, його мотив та мета; 8) обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання; 9) обставини, що характеризують особу потерпілого; 10) характер і розмір шкоди, завданої економічним злочинцем; 11) причини та умови, що сприяли вчиненню економічному злочину» [3, с. 143–144].

Досліджуючи обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), Н.С. Моргун і Ю.В. Терещенко наголошують, що істотними обставинами, які підлягають доказуванню під час їх розслідування є: «винуватість обвинуваченого у вчиненні цього злочину, форма вини і мета його вчинення; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, що підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або є предметом кримінального правопорушення; а також вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням» [14, с. 293].

Проаналізувавши наведені позиції вчених, можна дійти висновку, що обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, стосуються механізму їх вчинення та визначають кримінально-правові та криміналістично значущі ознаки цих правопорушень; забезпечення відшкодування завданих збитків; індивідуалізації кримінального покарання; прийняття та вмотивування процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження.

Висновки. Отже, предмет доказування у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів є теоретичною категорією, яка виокремлює регламентований КПК України перелік обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню. Зміст таких обставин уточнюється залежно від особливостей механізму вчинення злочинів у сфері економіки, їх кримінально-правової кваліфікації та конкретних завдань кримінального провадження на кожній з його стадій.

Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки, систематизовано наступним чином:

1) обставини про механізм учинення злочинів у сфері економіки, їх кримінально-правові та криміналістично значущі ознаки:

– подію злочину чи злочинної технології збагачення (час, місце, спосіб, знаряддя та засоби, наслідки й інші умови вчинення правопорушення);

– особу, яка вчинила злочин;

– особу потерпілого;

2) обставини, що забезпечують відшкодування завданих злочином збитків;

3) обставини, які впливають на індивідуалізацію кримінального покарання;

4) обставини, що є підставою прийняття та вмотивування процесуальних рішень під час здійснення кримінального провадження.

Література:

1. Тригуб О., Долгополов А. Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях в аграрному секторі економіки. *Публічне право*. 2020. № 3 (39). С. 164–170. <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-18>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Пчеліна О.В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 137–145.

4. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2005. 272 с.

5. Попелюшко В.О. Предмет захисту та його доказування в кримінальній справі: монографія. К.: Прецедент, 2005. 232 с.

6. Попович В.М., Попович М.В. Проблеми розслідування економічних злочинів: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2016. 352 с.

7. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк, О.М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

8. Вапнярчук В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

9. Барабаш Т.М. Предмет доказування у кримінальних справах про ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2002. 24 с.

10. Омельчук Л.В., Федоренко Є.В. Визначення предмета та меж доказування під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 436–438. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/108>.

11. Пчеліна О.В. Сутність і зміст обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінального правопорушення. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 12. С. 177–183. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.12.24>.

12. Пчеліна О.В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 2 (31). С. 187–190. DOI [https://doi.org/10.32837/пуув.v0i2\(31\).590](https://doi.org/10.32837/пуув.v0i2(31).590).

13. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів. *Право і Безпека*. 2010. № 5 (37). С. 205–208.

14. Моргун Н.С., Терещенко Ю.В. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування умисного ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1 (93). С. 285–296. DOI:10.33766/2524-0323.93.285-296.

15. Репчонок А.Ю. Класифікація суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки / Андрій Юрійович Репчонок // Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : тези доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 9 груд. 2022 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця, 2022. – С. 123-125.

References:

1. Tryhub, O., Dolhopolov, A. (2020). Osoblyvosti predmeta dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh v ahrarnomu sektori ekonomiky. [Features of the subject of proof in criminal proceedings in the agricultural sector of the economy]. *Publichne pravo – Public law*, 3 (39), 164–170 [in Ukrainian].

2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (2012). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

3. Pchelina, O.V. (2009). Osoblyvosti predmeta dokazuvannia u kryminalnykh spravakh pro ekonomichni zlochyny [Features of the subject of proof in criminal cases on economic crimes.]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 4, 137–145 [in Ukrainian].

4. Stakhivskiy, S.M. (2005). *Teoriia i praktyka kryminalno-protsesualnogo dokazuvannia: monohrafiia [Theory and practice of criminal procedural evidence]*. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

5. Popeliushko, V.O. (2005). *Predmet zakhystu ta yoho dokazuvannia v kryminalnii spravi: monohrafiia* [Subject of protection and its proof in criminal case]. Kyiv: Pretsedent [in Ukrainian].
6. Popovych, V.M., Popovych, M.V. (2016). *Problemy rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv* [Problems to investigate economic crimes]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
7. Blahuta, R.I., Hutsuliak, Yu.V. & Dufeniuk, O.M. (2018). *Dokazy ta dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni* [Evidence and evidence in criminal proceedings]. Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
8. Vapniarchuk, V. (2013) Zahalna kharakterystyka predmeta kryminalno-protsesualnoho dokazuvannia [General characteristics of the subject of criminal procedural evidence.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3 (74), 238–248 [in Ukrainian].
9. Barabash, T.M. (2002). Predmet dokazuvannia u kryminalnykh spravakh pro ukhylennia vid splaty podatktiv, zboriv, inshykh oboviazkovykh platezhiv [Subject to prove in criminal cases of tax evasion, fees, other compulsory payments]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
10. Omelchuk, L.V., Fedorenko, Ye.V. (2020). Vyznachennia predmeta ta mezh dokazuvannia pid chas sudovoho rozghliadu u kryminalnomu provadzhenni [Definition of the subject and limits of proof during the trial in criminal proceedings]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – A legal scientific e-journal*, 8, 436–438 [in Ukrainian].
11. Pchelina, O.V. (2020). Sutnist i zmist obstavyn, shcho pidliahaiut ziasuvanniu pid chas rozsliduvannia kryminalnoho pravoporushennia [The essence and content of the circumstances to be clarified in the investigation of a criminal offense.]. *Yurydychnyi biuleten – Legal bulletin*, 12, 177–183 [in Ukrainian].
12. Pchelina, O.V. (2020). Obstavyny, shcho pidliahaiut ziasuvanniu pid chas rozsliduvannia kryminalnykh pravoporushen, i yikhnie mistse u strukturi okremoi kryminalistychnoi metodyky [Circumstances to be investigated in the investigation of criminal offenses and their place in the structure of a separate forensic methodology.]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Carpathian legal messenger*, 2 (31), 187–190 [in Ukrainian].
13. Pchelina, O.V. (2010). Takychni zavdannia rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv [Tactical tasks of investigation of economic crimes.]. *Pravo i Bezpeka – Right and Security*, 5 (37), 205–208 [in Ukrainian].
14. Morhun, N.S., Tereshchenko, Yu.V. Obstavyny, shcho pidliahaiut dokazuvanniu pid chas rozsliduvannia umysnoho ukhylennia vid splaty podatktiv, zboriv (oboviazkovykh platezhiv) [Circumstances to be proved during the investigation of deliberate tax evasion, fees (compulsory payments).]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka – Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs*, 1 (93), 285–296 [in Ukrainian].
15. Repchonok, A.Iu. (2022) Klasyfikatsiia subiektiv dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh pro zlochyny u sferi ekonomiky [Classification of subjects of evidence in criminal proceedings about crimes in the sphere of economy]. *Proceedings from XI International science and practice conf. Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy – Modern problems of legal, economic and social development of the state: theses addendum*. (pp. 123-125). MVS Ukrainy, Kharkiv-Vinnytsia. nats. un-t vnutr. sprav, Nauk. park «Nauka ta bezpeka» [in Ukrainian].